

AKČNÝ PLÁN PRE DIAMANTOVÝ OTVORENÝ PRÍSTUP

MAREC 2022

PREKLAD SEPTEMBER 2023

Kolofón

Marec 2022

Preklad: September 2023

'Akčný plán pre diamantový otvorený prístup'
DOI: 10.5281/zenodo.8393551

Originál: 'Action Plan for Diamond Open Access'
DOI: 10.5281/zenodo.6282402

Author(s):
Zoé Ancion (French National Research Agency)
Lidia Borrell-Damián (Science Europe)
Pierre Mounier (OPERAS)
Johan Rooryck (cOAlition S)
Bregt Saenen (Science Europe)

Preklad: Matej Harvát (Centrum vedecko-technických informácií SR)

Podakovanie: Autori sú vďační za spätnú väzbu od účastníkov „Workshopu o diamantovom otvorenom prístupe“, ktorý sa konal online 2. februára 2022, ako aj od členov pracovnej skupiny Science Europe pre otvorenú vedu.

Redaktori: Johan Rooryck (cOAlition S), Iwan Groeneveld (Science Europe)

Dizajn: Iwan Groeneveld (Science Europe), Laetitia Martin

Toto dielo je dostupné pod medzinárodnou licenciou Creative Commons Attribution 4.0, ktorá umožňuje neobmedzené používanie, šírenie a rozmnožovanie v akomkoľvek médiu za predpokladu, že sú uvedení pôvodní autori a zdroj, s výnimkou loga a akéhokoľvek iného obsahu označeného osobitným upozornením na autorské práva. Pre zobrazenie kópie tejto licencie navštívte creativecommons.org/licenses/by/4.0/ alebo pošlite list na to Creative Commons, PO Box 1866, Mountain View, CA 94042, USA.

Úvod

Tento akčný plán obsahuje súbor prioritných opatrení na ďalší rozvoj a rozširovanie udržateľného, komunitou vedeného diamantového (nekomerčného) ekosystému vedeckej komunikácie. Cieľom je spojiť diamantové časopisy s otvoreným prístupom na základe spoločných zásad, usmernení a štandardov kvality rešpektujúcich kultúrnu, viacjazyčnú a odborovú rozmanitosť, ktorá tvorí pevný základ daného odvetvia. Akčný plán prinesie prospech vedcom, redaktorom a výskumným inštitúciám.

‘Diamantový’ otvorený prístup predstavuje model vedeckého publikovania, v rámci ktorého časopisy a platformy neúčtujú poplatky autorom ani čitateľom. Diamantové časopisy s otvoreným prístupom reprezentujú komunitou riadené, akademicky vedené a vlastnené vydavateľské aktivity. Tieto časopisy a platformy, ktoré slúžia rôznorodým, spravidla menším, viacjazyčným a multikultúrnym vedeckým komunitám, stelesňujú koncept bibliodiverzity. Preto sú diamantové časopisy a platformy s otvoreným prístupom spravodlivé už zo svojej podstaty a koncepcie.

Zásadná štúdia „[Open Access Diamond Journals Study](#)“ (OADJS) odhalila obrovskú šírku a rozsah tohto publikačného ekosystému. Odhaduje sa, že (do roku 2021) 17 000 až 29 000 diamantových časopisov s otvoreným prístupom z celého sveta tvorí podstatnú zložku vedeckej komunikácie, v ktorej sa publikuje 8 až 9 % celkového objemu publikovaných článkov a 45 % publikácií s otvoreným prístupom.

Napriek týmto zjavne silným stránkam brzdia diamantový otvorený prístup problémy súvisiace s technickými kapacitami, riadením, viditeľnosťou a udržateľnosťou časopisov a platforiem. Na primeranú podporu tejto časti sektora vedeckej komunikácie je potrebný intenzívnejší dialóg a angažovanosť medzi výskumníkmi, financovateľmi, vedeckými inštitúciami, univerzitnými knižnicami, univerzitnými vydavateľstvami, fakultami, katedrami, výskumnými ústavmi, vedeckými spoločnosťami, ministerstvami a poskytovateľmi služieb.

Cieľom tohto akčného plánu je podstatne zvýšiť kapacitu diamantových časopisov na poskytovanie inovatívnych, účinných, spoľahlivých a dostupných publikačných služieb. V nadväznosti na odporúčania OADJS je cieľom akčného plánu podporiť diamantový otvorený prístup tým, že sa zameria na štyri hlavné prvky jeho ďalšieho rozvoja: efektívnosť, štandardy kvality, budovanie kapacít a udržateľnosť.

1. Efektívnosť

Diamantový otvorený prístup v súčasnosti tvoria ostrovčeky relatívne izolovaných časopisov a platforiem. Spoločné využívanie zdrojov by im mohlo priniesť úžitok. V tomto akčnom pláne sa navrhuje realizovať nasledujúce opatrenia na zvýšenie efektívnosti a úspor prostriedkov:

- ▶ Flexibilne zosúladiť štandardy kvality, dosiahnuť udržateľný rozvoj a posilniť dôveru všetkých zainteresovaných strán podporovaním spoločného využívania infraštruktúr, štandardov, politík, postupov a finančných tokov pri rešpektovaní kultúrnych rozdielov a potrieb vedných odborov.
- ▶ Zabezpečiť lepšiu dostupnosť, interoperabilitu a efektívnosť technických služieb a funkcií pre diamantové časopisy a platformy. Osobitná pozornosť sa bude venovať zosúladeniu a vzájomnej súčinnosti systémov na podávanie príspevkov, časopiseckých platforiem a metadát.
- ▶ Budovať synergický efekt medzi diamantovými časopismi a platformami v rámci toho istého odboru, geografickej lokality alebo jazyka prostredníctvom siete existujúcich organizácií, skupín a spoločností s cieľom poskytovať vo všeobecnosti lepšie služby výskumníkom a čitateľom.

2. Štandardy kvality

Diamantové časopisy a platformy s otvoreným prístupom majú rôzne postupy na zabezpečenie štandardov kvality, ktoré vychádzajú z historickej, kultúrnej a disciplinárnej rozmanitosti. Na zvýšenie a flexibilné zosúladenie kvalitatívneho profilu tohto ekosystému sa v akčnom pláne navrhujú tieto opatrenia:

- ▶ Flexibilne zosúladiť existujúce normy a osvedčené postupy pre OA publikovanie, ktoré už vypracovali rôzne organizácie (vrátane OASPA, DOAJ, COAR, COPE, SPE a EASE). Táto činnosť sa bude vykonávať v spolupráci s komunitami zastupujúcimi diamantové časopisy pri vytváraní medzinárodného rámca pre diamantové publikovanie.
- ▶ Špecifikovať tieto štandardy kvality pre sedem základných zložiek vedeckého publikovania a preskúmať ich zosúladenie v rámci ekosystému diamantového otvoreného prístupu:
 1. Financovanie a obchodné modely
 2. Efektívnosť služieb a zabezpečenie kvality
 3. Redakčné riadenie a vedecká integrita
 4. Právne vlastníctvo, poslanie a správa
 5. Komunikácia a marketing
 6. Rozmanitosť, rovnosť a inklúzia (DEI = Diversity, Equity and Inclusion) vrátane viacjazyčnosti a rodovej rovnosti
 7. Úroveň otvorenosti a dodržiavanie zásad a postupov otvorenej vedy.
- ▶ Vytvoriť samohodnotiaci nástroj na posúdenie štandardov kvality pre diamantové časopisy s cieľom dosiahnuť pokrok pri plnení medzinárodného rámca pre diamantové publikovanie.

3. Budovanie kapacít

Diamantové časopisy a platformy s otvoreným prístupom sa líšia z hľadiska redakčných a organizačných kapacít. Na rozvoj kapacít sa v akčnom pláne navrhuje postupne realizovať tieto opatrenia:

- ▶ Budovať kapacity prostredníctvom vytvorenia súboru nástrojov pre diamantové akademické publikovanie. Patria sem školiace materiály pre vydavateľov a poskytovateľov služieb v rámci diamantového otvoreného prístupu, štandardy kvality pre časopisy, politiky a usmernenia pre autorov a recenzentov, ktoré budú sprístupnené v Spoločnom kontaktnom bode.
- ▶ Zapojiť všetky zainteresované strany do diamantového otvoreného prístupu – výskumníkov, financovateľov, vedecké inštitúcie, univerzitné knižnice, univerzitné vydavateľstvá, fakulty, katedry, výskumné ústavy, vedecké spoločnosti, ministerstvá – aby si boli vedomé svojich úloh v rámci diamantového otvoreného prístupu.
- ▶ Osloviť vedcov pomocou cielej komunikačnej stratégie týkajúcej sa diamantového otvoreného publikovania.
- ▶ Do 30 mesiacov vytvoriť špecializované neziskové Kapacitné centrum pre diamantové publikovanie (Capacity Centre for Diamond Publishing, CCDP), ktoré bude príslušným časopisom a redakciám poskytovať technické, finančné a vzdelávacie služby a zdroje na rôznych úrovniach. Riadenie CCDP bude transparentné a bude reprezentovať zainteresované komunity, pričom sa náležitým zohľadní decentralizovaná a rôznorodá povaha diamantového ekosystému.

4. Udržateľnosť

Hoci diamantové časopisy a platformy s otvoreným prístupom vlastní a riadia vedci, ich právny štatút a manažment často nie sú presne vymedzené. Okrem toho ich zdroje príjmov často závisia od nesúrodnej zmesi nepeňažných príspevkov, financovania rôznymi typmi inštitúcií a dočasných grantov. Na zlepšenie udržateľnosti ekosystému publikovania diamantových časopisov s otvoreným prístupom sa v tomto akčnom pláne navrhujú tieto opatrenia:

- ▶ Vytvoriť rámec na zabezpečenie právneho uznania a ochrany vlastníctva a správy diamantových otvorených časopisov a platforiem, aby sa lepšie zaručila udržateľnosť komunitou riadenej vedeckej práce.
- ▶ Snažiť sa získať prehľad o nákladoch na diamantový otvorený prístup a podporovať zodpovedné a transparentné postupy finančného riadenia s cieľom informovať vedenie časopisov, inštitúcie a financovateľov o príjmoch, výdavkoch a finančnej udržateľnosti. Bude potrebné, aby tieto zásady dodržiavali všetci poskytovatelia služieb.
- ▶ Podporovať vyváženejšie rozdelenie finančnej podpory medzi rôzne formy vedeckého publikovania s otvoreným prístupom, ako aj lepšie

a transparentnejšie monitorovanie a pridelovanie dostupných finančných prostriedkov.

- ▶ Usilovať sa o to, aby celý rozsah prevádzkových nákladov na vydávanie diamantových časopisov pokrývala sieť inštitúcií: financovatelia, vedecké inštitúcie, univerzitné knižnice, univerzitné vydavateľstvá, fakulty, katedry, výskumné ústavy, vedecké spoločnosti a vlády.
- ▶ Vytvoriť koordinovaný mechanizmus financovania, ktorý bude poskytovať rôzne zdroje finančných prostriedkov pre diamantové časopisy s otvoreným prístupom, infraštruktúry a Kapacitné centrum pre diamantové publikovanie navrhované v bode 3.

O Akčnom pláne

Akčný plán pripravili ANR, cOAlition S, OPERAS a Science Europe. Prediskutovali a preskúmali ho členovia pracovnej skupiny Science Europe pre otvorenú vedu, ako aj medzinárodní odborníci na workshope Diamond Open Access, ktorý sa uskutočnil online 2. februára 2022. Ich pripomienky viedli k viacerým vylepšeniam. Workshop zorganizovala organizácia Science Europe v spolupráci s organizáciami cOAlition S, OPERAS a ANR. Sponzorovalo ho francúzske Ministerstvo vysokého školstva, výskumu a inovácií v rámci príprav na európsku konferenciu o otvorenej vede v Paríži (OSEC) organizovanú v rámci francúzskeho predsedníctva v Rade Európskej únie.

Časti akčného plánu sa spočiatku budú realizovať v rámci projektu Horizon Europe „Rozvoj inštitucionálnych modelov publikovania s otvoreným prístupom na podporu vedeckej komunikácie“ (DIAMAS; 2022 – 2025), pričom konečným cieľom je, aby komunita diamantového otvoreného prístupu prevzala jeho dlhodobú implementáciu. Infraštruktúra vedeckého publikovania, ktorá je spravodlivá a ktorú riadi komunita a vedie a vlastní akademická obec, umožní vedeckým komunitám na celom svete prevziať kontrolu nad svojím systémom vedeckej komunikácie.

